

S Z Í N H Á Z

Bródy Sándor drámája a Magyar Népszínházban

A vajdasági Magyar Népszínház nemrég felújította és némi módosítással színpadra vitte Bródy Sándornak, a századforduló egyik legdivatosabb magyar elbeszélőjének drámai színjátékát, „A tanítónőt”.

Bródy Sándorban egy hatalmas írói tehetség viaskodott a kor sors problémáival, anélkül, hogy megfelelő távlatra tett volna szert ennek a kornak nyugodt kifejezéséhez, anélkül, hogy írói magatartását következetes emberi helytállással tudta volna egyensúlyba hozni. Ehhez kissé túlságosan bohém volt.

Érdeklődése is szétfolyt, életművének nagyrésze a publicisztikában veszett el. Azonkívül nemcsak a fontos társadalmi szerepére eszmélő pesti polgár tartotta géniuszának, de ő maga is üstökösnek hitte magát a magyar irodalom tisztuló egén. A zseni szabadosságával élt és írt, ingadozások, megalakítások rabja volt, ellentmondások ütköztek folytonosan benne; cikkeiben az úri Magyarország kérlelhetetlen ellensége volt, személyes életében viszont nála jobban senki sem tisztelte a dzsentrit és a pusztai magyar úr szokásait. A kávéházi terrazon csillagos bicskával, köröm közül ette a szalonnát, az irodalomban naturalistának, magyar Zolának hitte magát, pedig minden ízében romantikus volt; a szegények sorsán szeretett volna javítani, a maga lobbanó, sístergő szenvedélyességével küzdött is ezért, de legtöbbször elerzékenyedett a saját hangjától, — amely szabadon áradó, zúgó, nyugtalanító valóban páratlan hang volt az akkori magyar literatúrában — saját pózaiban gyönyörködött s egy-egy eredeti hasonlat elég volt néki ahhoz, hogy művészetének erejétől megittasodva eltérjen magasztos céljától.

Legnagyobb irodalmi vállalkozása a Fehér Könyv volt, folyóirata, melyben, a napi aktualitásokat tárgyaló cikkek mellett, társadalombíráló írásokkat, elbeszéléseket és színházi cikkeket közölt, s amelyet azért indított, hogy „kivágja lelkét a korból, melynek olyan a jelleme, hogy csak a féligazságokat szereti kimondani és meghallani”. De sokatígérő programját mégis így fejezi be: „Fejjel a falnak menni azért nem akarok”.

De ha nem is tudta lemérni a kor lázas szívverését, ha következetlen is volt, súlyos írói egyénisége biztatóan, bátorítóan hatott nemcsak kortársaira, de az utána következőkre is. Ő a magyar stíromantika megteremtője, a magyar irodalmi forradalom kovása, Ady, Móricz Zsigmond és a Nyugatosok szellemi szálláscsinálója.

Több regényt írt, pár színdarabot, de rendkívüli írói tehetsége csupán néhány elbeszélésében tudott a halhatatlanság számára megkövesedni.

Legjobb drámája, „A tanítónő” több mint negyven esztendővel ezelőtt nagy meglepetést keltett és a kritika a magyar színpadi irodalom forduló pontját látta benne. Addigra ugyanis már megalakultak a magyar dráma hagyományai, a társadalomrajzot a színpdon is a kiegyezés szelleme diktálta, ahol a magyar falu életét már nem Eötvös, nem Katona József, de még csak

hem is Obernyik szemével nézték, hanem egy hazug romantika penetráns ködfelhőjén át.

Ez volt az az idő, amikor a magyar paraszt árvalányhajás pörgekalappal, vasalt gyolcsgatyában, kisubickolt csizmában, a fokosát forgatva szíve szerelméről dalolt és a színházi városi közönség gyönyörteli megelégedéssel vette tudomást, hogy mégis csak szép a paraszti élet, hiszen a falu népének a szerelmen kívül vajmi kevés a gondja. A népszínmű korszaka volt ez, a táblabíró-világ szemléletének felújulása a bécsi „drei-groschen-oper“ mintájára, melynek varázsát a tüneményes Blaha Lujza adta meg.

Hát ebben a hazug színpadi világban Bródy Sándor darabja csakhogyan olyannak tűnt, mintha abban következetesen villantaná fel a valóság képeit, mintha szemléletében is egy hiteles világ addig rejtett kapuját tárta volna fel. De Bródy itt sem volt következetes, itt is eltért a valóságtól s amit mondott, az igazán csak a rivaldafényben tett tanúságot az író bátor felfedezéséről, mert a magyar politikai és szellemi élet más térségein ez a szemlélet, ez a kiállítás korántsem volt már új: a politikában Achim András a békési nincstelen parasztok helyzetéről sokkal nyugtalanítóbb, sokkal vérgőzösebb beszámolókat adott, az irodalomban pedig Ady Endre az „új időknek új dalaival“, akkor már nem hiába „döngetett kapu-falat“.

Ahogy Bródy a falura került fiatal tanítónő küzdelmét a mindenható földesúrral, pappal, patikussal, szolgabíróval és a többi helyi nagysággal bemutatta, azzal mégis csak egy naturalista elemekkel elegyített romantikus dráma került ki a keze alól sok tárgyi tévedéssel és az alakok hibás jellemrajzával.

A szép kis tanítónőbe sorra beleszeretnek a falu urai s aztán mind összefognak ellene, mert mind a maga szerelmi sérelmét akarja megboszszolni rajta. A tanítónő ugyanis okosan, becsületesen és önérzetesen elutasít minden nyers közeledést, a nyálkáskezű káplán hideglelős dörgölődését éppúgy, mint a csizmáját verdeső szolgabíró sóvárgását és a hatalmas földesúr ellentmondást nem tűrő birtokló vágyát, amely az ellenállás következtében végül is szenvedélyesen lobogó őszinte szerelem lesz. S bár a tanítónő is beleszeret a snájdig földesúrhoz, bizalmatlan az urakkal szemben s a gazdag kérő még férjnek sem kell neki.

A parlagi gavallér van annyira önérzetes, hogy sebzett szívével visszavonuljon s csak éjjelizenéssel tudatja, hogy vár és reménykedik. De akkor megindul a hajsz a tanítónő ellen s egy megalázó iskolaszéki tárgyalás után megfosztják állásától. A fiatal parasztmilliomos most már a hatalmas földesúr ellen fordít, hogy megkérjék a lány kezét, azok látszólag bele is mennek a dologba, de inkább azért, hogy lebeszéljék a lányt és jó pénzzel útnak engedjék. Kicsit unalmasan megismétlődik újra ez a jelenet, a leány akkor is hajthatatlan, de az utolsó pillanatban mégis utána szalad a földesúrnak.

Ezt a befejezést a Magyar Színház fordítva játszatta el. Nem a leány megy a fiú után, hanem utóbbi iramodik a kis csomagjával távozó tanítónő nyomába. A színház igazgatósága, kissé naivul, így akarta megtartani a szegény leány erkölcsi fölényét s nem vette észre, hogy ezzel a befejezéssel éppen az amúgyis felemás földesúr alakját tette rokonszenvesé. De ez a darab egész meséjén már nem sokat változtatott.

A dráma cselekménye az első felvonásban éri el csúcspontját, szerkezetének eresztékei azután már meglazulnak: az író a nagyon is hihető mesét nem tudta zökkenők nélkül továbbvinni. Azok a túlzások, melyek romantikus természetéből állandóan kiütöttek, itt is elragadták a dráma egyenletes bonyolításától és a vérbő kitérések nem mindig tudták pótolni azt, amit a mese zavartalan folytonossága megadott volna.

Bródy Sándor, ha olykor ellentmondásokkal teli alakokat írt is meg, nagyon színes és eleven, jól játszható, hálás figurákat formált. Alakjai nem annyira az élet, mint inkább a költészet hitelével élnek. Ilyen a kegyetlenek gyűrt ifjú nábob is, aki elcsábít minden útjába kerülő formásabb fehérrépet, s aki nemcsak a hatalmával és gazdagságával ellenállhatatlan, hanem a külsejével, sőt a bukolikus örömeikért rajongó lelkületével is. Ő a vad, hódító, nyens erő megtestesítője, akiben roppant férfias indulatok dúlnak ő az a nagytermészetű paraszt-Apolló, aki a virágok szépségéről is tud áradozni, s

akiben nemcsak a szocialista érzelmű tanítónő, de egy kicsit maga az író is beleszeret.

A tanítónő már kiegyensúlyozottabb, de ugyanakkor egyszerűbb figura is. Artatlan, jóhiszemű, lelkesedő, de önérzetes, okos és állhatatos, amilyenek csak a szegény lányok tudnak lenni. Felvilágosodottsága, bátorsága összhangban van jellemének más tulajdonságaival.

A háromszöveget bezáró fiatal tanár, aki élete főművéről, egy osztyák szótárról álmodozik, bár tudja, hogy álmát betemeti a vidék marasztaló sara, maga a megtestesült jóság és becsületesség, de — mintha mindez a férfiasság ellentéte volna, — együgyűen szánalmas és olykor komikus figura.

Nagyobb szerep a darabban még a káplánnak jut, akiben Bródy kissé eltúlozta a szemforgató jezsuita típusát, az intrikus, rosszindulatú, könyörtelen, de keneteljes pap alakját romlottságát túlságosan szekszuális okokkal indokolta, ami annál szembetűnőbb, mivel az öreg plébánost rokonszenves, derűsen ragyogó alaknak formálta.

De ahogyan Bródy alakjait mozgatta és beszéltette, azzal a legnagyobb magyar írók között kért helyet magának. Mert „A tanítónőben“ is szinte nem az a fontos, amit mondott, hanem ahogyan mondta. Kifogásolhatjuk, hogy a darabban túlságosan a szerelmen fordul meg minden, hogy ezzel akaratalanul is tompított társadalmi rajzának élén és mellékvágányra vitte mondanivalóját, de az egyes képek költői szépségét ez a naturalista tévedése sem tudta lerontani. Nála jóval kisebbek is ügyesebben szőtték a bonyodalmat, egészségesebbé, zártabbá, egységesebbé gyúrták a drámát, de ennyi levegőt, ennyi szint ennyi erőt és költészetet csak kevesen tudtak belevinni.

Pataky László rendező, végre olyan darabot kapott, amelyet a magyar színházi hagyományok ismeretével könnyen rendezhetett. Az otthonos környezet, a jólismert típusok, a kor és sorsproblémái, melyek irodalmunkban még ma is erős fényben élnek, készen adták eléje a példát. Nem volt szükség különös művészi invencióra, hogy feladatát alapjában véve jól megoldja és szép előadást produkáljon. Nagyobb hibát talán csak a harmadik felvonás amugyis unalmas jelenetében róhatnánk fel neki, amikor öreg Nagy István másodsor jön be a feleségével és a kíséretével. Itt kissé tartózkodni kellett volna a megújuló felvonulás szánalmas parádéjától.

R. Fazekas Piri, első drámai szerepében ismét bebizonyította, hogy komoly, elmélyülő tehetség, érzékenyen fogta fel és adta vissza a hangulat változások minden rezzenését.

Szilágyi László, a pusztaí dúvad szerepében nemcsak azért nem tudott egységes alakot formálni, mert az író sem adott ilyet, hanem azért sem, mert egy kicsit könnyelműen játszott. Voltak jelenetek, ahol sem hangot, sem mimikát nem tudott változtatni, s bizony kiesett a szerepéből. Ez a könnyed játékhoz szokott színész több önfegyelemre szorul.

Czehe Gusztáv, a falusi tanító szerepében gyakran szerzett meglepetést, voltak azonban jelenetei, — például ott ahol reményvesztetten összecsiklik — ahol műkedvelői modorosságához folyamodott.

Fejes György káplánja néha túlzottan merev volt s játéka többször akart mondani, mint amennyit a szerep megengedett. Különben értékes alakító készségről tett tanúságot.

Sánta Sándor, mint öreg plébános kedves volt, fölényesen egyszerű. A kisebb szereplők elfogadható játékot nyújtottak. Csupán a kiejtésre a magyar beszéd tisztaságára figyelmeztetnénk egyeseket. Különösen a színésznők hajlamosak arra, hogy pöszén, affektálva ejtsék a szavakat, hogy az „s“ hangzót korcsolyázassák élvezettel a szájukban s ez már-már bántó modorossággá lesz a színháznál.

Mindent összevetve: szép előadás volt. Színészek a jó szerepekért, közönség a játék mellett a költői képekért és hangulatokért lehetnek hálásak a magyar irodalom egykor oly ünnepeit alakjának — Bródy Sándornak.

HERCEG JÁNOS